

О. В. Нарожна, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ МИРОТВОРЦІВ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Поняття “участь військовослужбовців в бойових діях” передбачає виконання завдань в умовах збройного конфлікту. Для усунення помилок у застосуванні законодавства, що стосуються питань визначення факту участі військовослужбовців у збройному конфлікті, необхідні зміни в існуючій законодавчій практиці. Стаття присвячена аналізу окремих питань правового регулювання участі військовослужбовців у збройних конфліктах у складі миротворчого контингенту.

Ключові слова: Збройні Сили України, миротворча діяльність, збройний конфлікт.

Досить складна ситуація в Україні щодо військової сфери, яка виникла внаслідок розбалансування системи Збройних Сил України взагалі та стану миротворчої діяльності (як міжнародної, зокрема), призвела до значного загострення соціальної напруги у суспільстві. На жаль, слід зазначити, що проблеми, пов'язані із проблемами військовослужбовців комплексні. Це обумовлено тим, що армія пов'язана з низкою найрізноманітніших галузей життя суспільства та діяльності держави. Тому їх розв'язання також передбачає комплексний підхід, заснований на використанні знань, накопичених різними науками.

У діяльності військовослужбовців-миротворців існувала та продовжує існувати практика віднесення окремих завдань до їх виконання в умовах збройного конфлікту. Згідно з положеннями Женевських конвенцій 1949 р., міжнародними збройними конфліктами визнаються конфлікти, при яких один суб'єкт міжнародного права застосовує збройну силу проти іншого. Таким чином, сторонами у міжнародному збройному конфлікті можуть бути держави, нації та народності, що виборюють свою незалежність, міжнародні організації, які здійснюють колективні збройні заходи для підтримки миру та міжнародного правопорядку [1, 773-774].

У нашій статті ми не ставимо за мету розглянути та проаналізувати всі права військовослужбовців, які можуть виникати під час участі у збройному конфлікті. Але хотіли б визначити, які, так би мовити, “суто військові права” мають миротворці, спираючись на міжнародні конвенції й закони та звичаї війни. У науково-практичній літературі (та навіть у публіцистичній) нерідко спостерігаються такі питання. Адже не всі військовослужбовці, що несуть службу у “гарячих точках”, можуть і повинні безпосередньо брати участь у боях, бо існує необхідність виконання й інших завдань (допоміжних, забезпечувальних), без виконання яких дії основних елементів бойового порядку нездійсненні.

Вважаємо, що почати розгляд нашої теми необхідно із визначення поняття: Збройні Сили України — це військове формування, на яке, відповідно до Конституції України, покладаються — оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч агресії, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України [2, ст. 1].

Роль Збройних Сил України на теперішній момент не змінилася. Фактично їх основна функція полягає у тому, щоб попереджувати виникнення війни шляхом її стримання. Якщо війна все ж таки починається, обов'язок армії — утримувати конфлікт під своїм контролем та намагатися попередити його ескалацію. Жоден збройний конфлікт не може бути “гуманітарним”. У найкращому випадку, збройний конфлікт можна вести раціонально, тобто професійно, дотримуючись тактичних принципів у рамках права війни. Дотримання права війни та його норм — це не просто вимоги здорового глузду, але й головний засіб, що мають військові командири для запобігання хаосу.

У літературі неодноразово підкреслювалося, що у науці немає єдиного поняття галузі права, регулюючої ведення збройних конфліктів. Для визначення такої галузі найчастіше застосовувалися терміни “право війни”, “право збройних конфліктів”, “законои та звичаї війни”, “правила ведення збройної боротьби”, “міжнародне гуманітарне право”. Вважаємо, що найбільш прийнятним визначенням є саме “право війни”, причому під війною слід розуміти лише збройне зіткнення між державами як суб'єктами міжнародного права [3, 23].

Право війни не потребує від військового командира дотримання норм, які він не може виконати. Воно потребує від воєначальника виконувати поставлену перед ним задачу, зваживши всі військові та гуманітарні фактори, що існують на момент прийняття рішення. Вимоги, що диктуються військовою необхідністю, повинні виконуватися із урахуванням їх пропорційності тій безпосередній військовій перевазі, що очікується від операції, яка планується.

Військова необхідність та вимоги гуманітарного характеру щодо жертв війни часто є різноспрямованими силами, кожна з яких стримує дії іншої.

З одного боку, є вимога перемоги і природна тенденція — використати всі засоби для досягнення перемоги. З іншого боку, відбувається усвідомлення цінності людського життя, розуміння того, що катування нелюдян і що війна — це ненормальний стан речей, і що ведеться вона не для знищення цивілізації, а для досягнення більш міцного миру. Більше того, біль, який не проходить протягом тривалого часу, може стати аргументом на користь стриманості сторін, що воюють. Часто переможець зацікавлений у вияві милосердя так само, як і переможений.

Право збройних конфліктів не є перешкодою ефективності військових дій. Право війни і тактичні принципи сумісні. Тактичні принципи дозволяють командирів виділити основне. Оскільки війна — складне явище, в якому взаємодіє багато факторів, оскільки право війни стало складним зводом правил (близько восьмисот) і командир не може знати їх усі, ми повинні зробити його простішим для розуміння, сприйняття. Простота необхідна, бо командир повинен бути здатним аналізувати, організовувати, планувати необхідні дії та іноді одночасно керувати військовою операцією, що проходить за обставин хаосу.

Важливим є і факт, що учасники збройних конфліктів не всі є військовослужбовцями, їхній правовий статус можна досить чітко охарактеризувати. У військовій теорії збройні сили розподіляються на регулярні та нерегулярні (ірегулярні).

Перші складаються з особового складу сухопутних, військово-морських, військово-повітряних сил та інших видів і родів військ, які комплектуються відповідно до національних законодавств держав, що воюють.

До складу ірегулярних військ входять партизани, ополченці, особовий склад добровольчих загонів, рухів опору, що діють на власній території чи за межами її, якщо вона окупована ворогом; члени екіпажів судів торговельного флоту та екіпажів цивільної авіації держав, що воюють, у відповідності з вимогами Женевських конвенцій про поліпшення участі поранених та хворих, як у діючих арміях, так і зі складу збройних сил на морі (1949 р.).

Ці збройні сили повинні відповідати наступним вимогам:

- мати керівником особу, що відповідає за своїх підлеглих, тобто військового командира;
- мати певну і виразно видиму здалеку відзнаку;
- відкрито носити зброю;
- дотримуватись законів і звичаїв війни [4, ст. 4].

Увесь особовий склад збройних сил традиційно поділяється на комбатантів, що безпосередньо беруть участь у в бойових діях, та некомбатантів, що входять до складу збройних сил в основному для надання допомоги та обслуговування воїнів; вони воюють, але не беруть участі в бойових діях.

За комбатантами визнається право застосовувати під час війни спеціальну військову силу, у тому числі і вищу міру насильства — фізичне знищення комбатантів противника всіма дозволеними засобами і поки вони не складуть зброю. Такі ж заходи у відповідь можуть застосовуватися до комбатантів з боку противника. До діяльності комбатантів у період військових дій не вживається поняття “вбивство” при умертвінні осіб зі складу військ ворога. На них поширено всі заходи правового захисту у випадку поранення, хвороби та перебування у полоні. При цьому комбатант може й у полоні бути суб’єктом злочину проти військової служби.

Окрім названих вище учасників війни до числа комбатантів прийнято відносити: громадян нейтральних та інших невоюючих держав, які добровільно вступили до збройних сил держави, що воює; повстанське населення, яке при появі ворога стихійно береться за зброю, відкрито його носить та дотримується законів і звичаїв війни; учасників внутрішньодержавних збройних конфліктів (громадянських війн); особовий склад збройних формувань ООН, воєнних блоків та регіональних міжнародних організацій.

До числа некомбатантів відносяться особи, що входять до складу збройних сил чи слідує за ними з дозволу держави; інтенданти, військові юристи, військові журналісти, цивільні особи, що є членами екіпажів військових літаків, постачальники різноманітної продукції для військових нужд, особовий склад робочих команд, на яких покладено побутове обслуговування збройних сил [4, ст. 4]. А також відносяться медичний та духовний персонал зі складу збройних сил.

Однак на них не поширюється режим військового полону. У відповідності зі ст. 33 вказаної Конвенції, вони можуть затримуватися ворожою стороною для надання допомоги своїм військовополоненим, а самі не повинні вважатися військовополоненими. Вказані особи виконують свої обов’язки в інтересах військовополонених у рамках воєнних законів та статутів держави, яка тримає їх у полоні.

Якщо у ході бойових дій особи з числа некомбатантів зі зброєю у руках опинилися втягненими до застосування щодо ворога збройного насильства, то вони автоматично стають комбатантами. Тому на практиці різниця між цими учасниками війни незначна та умовна для осіб зі складу збройних сил та при носінні встановленої форми одягу.

Не входять до складу збройних сил, але беруть участь у військових діях, лазутчики (шпигуни) та найманці.

Згідно з Гаазькою конвенцією про закони та звичаї сухопутної війни (1907 р.), лазутчиком вважається особа, яка, діючи таємно чи під неправдивими приводами, збирає чи намагається зібрати відомості в районі воєнних дій воюючих із наміром повідомити такі дані протилежній стороні. Дії захопленого в полон шпигуна кваліфікуються як злочин та підлягають покаранню тільки у судовому порядку.

Зростання числа іноземних найманців, які для наживи добровільно вступають у колоніальні, расистські та інші агресивні та злочинні за своєю суттю військові формування, які ведуть в їх складі збройну боротьбу, змусили світову спільноту визначити їх статус та міжнародно-правову відповідальність. У 1968 р. Генеральна Асамблея ООН у резолюції № 2465 встановила, що практика використання державами найманців є кримінально карним діянням, тому вони повинні віддаватися до

суду, оголошуватися злочинцями та знаходитися поза законом. Державам — членам ООН було запропоновано встановити у національних законодавствах кримінальну відповідальність за набір, фінансування, навчання найманців, а також за вступ громадян на службу в цій якості та за участь їх у бойових діях.

Висновки: до прав учасників збройних конфліктів з числа військовослужбовців-миротворців можна віднести, по-перше, ведення бойових дій тільки проти військових об'єктів, та ні в якому разі — проти цивільних; по-друге, потрібно щадити осіб і об'єкти, які перебувають під захистом та не допомагають військовим заходам; по-третє, комбатантам недоцільно та навіть незаконно застосовувати силу більше тієї, яка необхідна для виконання бойового завдання; по-четверте, статус учасників збройних конфліктів має важливе практичне значення для кваліфікації у разі вчинення ними правопорушення.

Міжнародна військова діяльність сьогодні спрямовується в першу чергу на запобігання актів агресії та збройних конфліктів, на скорочення озброєнь та збройних сил, запобігання небезпечної військової діяльності у певних просторових середовищах, на обмеження військової діяльності у космічному просторі, у відкритому морі тощо. При цьому масштаби військового співробітництва держав і міжнародних організацій постійно розширюються.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Видання п'яте, перероблене та доповнене/Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. — Х.: ТОВ “Одіссей”, 2008. — 800 с.
2. Закон України “Про Збройні Сили України” від 6 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 9. — 126 с.
3. Адельханян Р. А. Военные преступления в современном праве. — М., Институт государства и права РАН 2003. — 329 с.
4. Женевская конвенция “Об обращении с военнопленными” от 12 августа 1949 года. www.radagov.ua

Е. В. Нарожная

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

О ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ УЧАСТИЯ МИРОТВОРЦЕВ В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся некоторых прав и статуса военнослужащих Вооруженных Сил Украины и, в частности, миротворческого контингента. Эти вопросы являются важными с теоретической и практической точки зрения, так как совершенствование системы военного строительства и законодательства является одним из приоритетных направлений профессиональной подготовки нового поколения военнослужащих нашего государства в рамках его международной деятельности и сотрудничества.

Ключевые слова: Вооруженные Силы Украины, миротворческая деятельность, вооруженный конфликт.